

COMENTARIS SOBRE ELS RÈPTILS CITATS EL 1917 PER JOAQUIM MALUQUER I NICOLAU A: "SOBRE ALGUNOS REPTILES DE LOS ALREDEDORES DE MELILLA (MARRUECOS)" I ACLARIMENTS RESPECTE A LA SEVA PROCEDÈNCIA GEOGRÀFICA

Joan Martínez i Giner

C/ del Mar 91, àtic 1a, 08003 Barcelona, Catalunya

Paraules clau: Biogeografia. *Reptilia*. Melilla. N.E. del Marroc. N.O. d'Àfrica.

Key words: Biogeography. *Reptilia*. Melilla. N.E. Morocco. N.W. Africa.

Resum

A diverses publicacions recents s'han situat erròniament a Melilla (UTM:30S WE00) les dades mencionades per MALUQUER 1917a i b. Reiterem que les captures es feren a les vores del riu Inmehiaten (= Zarga Tifasor), prop del poble de Tifasor, província de Nador, Marroc (UTM:30S VD89). Així mateix, després de revisar els exemplars conservats a la col·lecció de la Secció d'Herpetologia del Museu de Zoologia de Barcelona, comentem l'equivalència en nomenclatura actual de les 12 espècies de rèptils mencionades a les publicacions de Joaquim Maluquer i Nicolau.

Abstract

In recent publications are incorrectly situated in Melilla, Spanish Colony in Morocco (UTM:30S WE00) the data published in MALUQUER 1917a & b. But the observations became at the shores of the Inmehiaten River (= Zarga Tifasor), near of the Tifasor village, Nador Province, Morocco (UTM:30S VD89). Also, before the revision of the specimens in the collection of the Herpetology Section of the Museu de Zoologia de Barcelona, we commented the equivalence in actual nomenclature of the 12 species of reptiles from the Joaquim Maluquer i Nicolau publications.

INTRODUCCIÓ

A algunes publicacions recents referents a l'herpetofauna del nord del Marroc MATEO 1991, FADH & PLEGUEZUELOS 1996, no es situen correctament les dades esmentades a MALUQUER 1917a i b. Donada la seva reiteració, i donat que tant les referències posteriors de les dades errònies com el títol de la publicació de Maluquer poden induir a nous errors, hem cregut adient aclarir-ne la procedència exacta dels exemplars, malgrat que, com a mínim, a una publicació aparentment les cites apareixen ben situades (BONS & GENIEZ, 1996). Paral·lelament aportem dades per aclarir la sinonímia actual de les espècies citades per Maluquer i, si s'escau, els canvis sistemàtics derivats de l'estudi dels exemplars.

METODOLOGIA

Es revisa la publicació de Joaquim Maluquer en que es detalla la tramesa d'exemplars marroquins MALUQUER 1917a, i els catàlegs dels exemplars rebuts els anys 1917 i 1918 a la Secció d'Herpetologia del Museu de Zoologia de Barcelona MALUQUER 1917b, 1918. Han

estat revisats també els fitxers de registre i l'etiquetatge antic dels següents exemplars conservats avui a la col·lecció herpetològica del Museu de Zoologia de Barcelona:

Saurodactylus mauritanicus (82-9931-1), *Tarentola mauritanica mauritanica* (82-9640-6 i 82-9660-7), *Agama bibroni* (92-0251-1, 92-0252-2, 92-0253-3, i 92-0254-4), *Chalcides ocellatus subtypicus* (82-9920-3 i 90-0085-3) i *Coluber hippocrepis hippocrepis* (82-9292-1).

Les localitats esmentades al text es situen amb l'ajut de la cartografia següent:

INSTITUT GÉOGRAPHIQUE NATIONAL 1968, SERVICIO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO 1978, U.S. ARMY CORPS OF ENGINEERS 1989.

ANTECEDENTS

MALUQUER 1917a menciona quaranta-vuit exemplars de rèptils marroquins rebuts aquell mateix any a la Secció d'Herpetologia del Museu de Zoologia de Barcelona i al Terrarium de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. Segons s'esmenta en aquesta publicació els exemplars foren recollits per en Godofredo de Odriozola, aleshores capità d'artilleria de l'exèrcit espanyol destinat al Protectorat Espanyol del Marroc.

G. de Odriozola, juntament amb Antoni de Zulueta foren col·laboradors del Museu de Zoologia de Barcelona, essent alhora el segon d'ells el primer herpetòleg ibèric que estudia l'herpetofauna marroquina amb la publicació de diversos treballs al respecte (ZULUETA 1908, 1909a i b). Al Museu de Zoologia de Barcelona, es troben també alguns dels exemplars citats a aquestes publicacions, incloent, per exemple, un dels pocs exemplars coneguts de *Chalcides manueli* Hediger 1935, capturat a Essaouria, 25 anys abans de la descripció de l'espècie.

Respecte als exemplars de la tramesa d'Odriozola, la publicació de Maluquer precisa clarament que tots foren: "...cazados durante su permanencia en el campamento de Tifazor, a principios de Mayo del corriente año... fueron recogidos en un espacio de tiempo de diez dias, casualmente, y en una zona de terreno muy limitada... en la región del rio Inmehiaten, donde el campamento de Tifazor se encuentra emplazado...", més endavant afegeix que es van recollir entre els dies 5 i 15 de Maig.

Posteriorment MALUQUER 1917b, al catàleg dels exemplars rebuts l'any 1917 a la Secció d'Herpetologia del Museu, comenta que tots procedeixen de les "...voves del riu Inmehiaten (Melilla) ...", exceptuant els exemplars d'*Acanthodactylus vulgaris* (sic) dels que es precisa que provenien de "...Melilla (voves del Kert) ...". Aquestes dades són les que consten a l'etiquetatge antic dels exemplars conservats actualment al Museu de Zoologia de Barcelona.

Certament, malgrat que Joaquim Maluquer precisa detalladament el lloc on foren recollits els exemplars, creiem que la reiteració del mot Melilla, població des d'on van ésser tramesos donada la seva preeminència administrativa envers les localitats de captura, indueix a situar incorrectament les dades a aquesta localitat a MATEO 1991 i a FADH & PLEGUEZUELOS 1996, malgrat que aparentment BONS & GENIEZ 1996 no incorren en aquest error de situació.

SITUACIÓ DE LES LOCALITATS DE CAPTURA DELS EXEMPLARS

Malauradament no ens ha estat possible esbrinar on era situat exactament aleshores el campament militar espanyol de Tifazor (= Tifasor). La població de Tifasor (província de Nador, Marroc), està situada a la costa occidental del cap de les Tres Forques (= Ra's Thlêtha Madârî), 5 km. al Sud del cap Negri (= Ra's Negrî), i prop del riu Inmehiaten (= Zarga Tifasor). Es a 120 m. s.m. d'alçada i a uns 2 km. del litoral de la Mediterrània.

Actualment Tifasor es fora del perímetre de la colònia de Melilla (= Mlilia). Aquesta darrera localitat està situada a la costa oriental del cap de les Tres Forques (UTM 30S WE00), a 18 km. lineals de Tifasor en direcció ENE. Malgrat tot, a la data en que foren publicats els treballs de MALUQUER 1917a i b, ambdues localitats formaven part dels territoris del Nord del Marroc que restaren sota protectorat espanyol entre 1912 i 1956, i aleshores Tifasor depenia administrativament de Melilla.

Tifasor es a 35° 14' N, 3° 08' W, coordenades que es corresponen amb la intersecció de les quadrícules UTM 30S VE8700 i VD8799. No resulta senzill per tant precisar-ne la quadrícula UTM exacta, però donat que les captures no es feren a la població si no a les vores del riu Inmehiaten, deduïm que els exemplars es trobaren possiblement no lluny de la quadrícula 30S VD8799, ja que a aquesta el riu passa a trenta metres sobre el nivell del mar i a cinc-cents metres al sud de la vila de Tifasor, essent també en aquesta quadrícula per on el travessa la carretera de Melilla a Midar.

Pel que fà a la localitat de captura dels exemplars d'*Acanthodactylus vulgaris* (sic), situada ambigüament a la vora del riu Kert (= Igsar Kert o Ouêd Kert), resulta impossible de precisar donat que aquest riu te un curs d'uns 120 km. de llargària. De tota manera, i tenint en compte que segons MALUQUER 1917a totes les captures es feren en una zona de terreny molt limitada i no lluny de Melilla, apuntem la hipòtesi de que els exemplars d'aquesta espècie possiblement es trobaren al curs baix del riu Kert, es a dir, a la quadrícula UTM 30S VD89, a uns 26-28 km lineals de Melilla en direcció WSW.

SINONIMITZACIÓ I RECLASSIFICACIÓ SISTEMÀTICA DELS EXEMPLARS

MALUQUER 1917a cita l'arribada del Marroc d'un lot compost per 12 espècies de rèptils: 7 sauris, 1 amfíbènid i 4 ofidis. Per la seva banda, MALUQUER 1917b esmenta l'ingrés a la col·lecció de les mateixes espècies exceptuant-ne dos dels ofidis: *Tropidonotus vipérinus* i *Zamenis hippocrepis* (sic). Ambdues espècies no apareixen doncs al catàleg d'exemplars rebuts l'any 1917 i tampoc al de l'any 1918 (MALUQUER 1918), que no cita cap exemplar marroquí. Ignorem el motiu d'aquestes absències, donat que aquestes espècies ja havien estat determinades. Apuntem la hipòtesi de que aquests exemplars potser es mantenien vius al Terrarium de la Junta de Ciències Naturals a la data de publicació d'aquest dos catàlegs.

A continuació citem individualment cadascuna de les espècies usant en primer lloc la nomenclatura emprada per Joaquim Maluquer a les seves publicacions. Tot seguit, i precedida

del signe = citem la seva equivalència en la nomenclatura actual i, si s'escau, algun comentari al respecte de la seva nova classificació sistemàtica.

Classe *Reptilia*: Ordre *Squamata*:

Subordre *Sauria*:

- *Saurodactylus mauritanicus* Duméril et Bibron. = *Saurodactylus mauritanicus* (Duméril & Bibron 1836).

- *Tarentola mauritanica* Linne, forma *facetana* Doumergue. = *Tarentola mauritanica mauritanica* (Linnaeus 1758).

- *Agama bibroni* A.Duméril. = *Agama bibronii* Duméril & Duméril 1851 (o bé, segons alguns autors, el seu sinònim: *Agama impalearis* Boettger 1874).

- *Chamaeleon vulgaris* Daudin. = *Chamaeleo chamaeleon* (Linnaeus 1758).

- *Acanthodactylus vulgaris lineomaculatus* Duméril et Bibron, formes *ksourensis* Doumergue i *mauritanicus* Doumergue. = *Acanthodactylus erythrurus belli* Gray 1845.

A la col·lecció del Museu de Barcelona no es conserva cap dels exemplars citats per MALUQUER 1917a i b. Malgrat tot, pels comentaris de Maluquer considerem que es tractaria d'*Acanthodactylus erythrurus belli* ja que aquest autor precisa clarament que l'escata subocular dels exemplars entrava en contacte amb el llavi entre la quarta i la cinquena/sisena escata supralabial. A més aquesta és la subespècie d'*A. erythrurus* present a la zona ja que *A. lineomaculatus*, considerada actualment com espècie (BONS & GENIEZ 1995), es distribueix per la franja costanera atlàntica del Marroc, a grans trets del cap Spatel (=Ra's Sbartel) al cap Sim (=Berzekh 'Sîm) BONS & GENIEZ 1995 i 1996. Afegirem que a la col·lecció del Museu es conserva un exemplar de *A. erythrurus belli* que fou capturat dos anys després a Mont-Aroui (=Djebel Aroui), es a dir 25 km al SW de Tifasor.

- *Eremias guttulata guichenoti*. = *Mesalina olivieri* (Audouin 1829).

No es conserva cap dels exemplars citats per MALUQUER 1917a i b però segons la distribució de les espècies del gènere *Mesalina* al Marroc BONS & GENIEZ 1996, creiem que es tractaria de *M. olivieri*. No en precisem la subespècie ja que segons ARNOLD 1986 aquest tàxon és actualment monotípic doncs l'antiga subespècie *M. o. simoni* ha estat elevada al rang d'espècie per l'autor citat.

- *Chalcides ocellatus*, exemplars intermedis entre les varietats *typica* i *tiligugu*. = *Chalcides ocellatus subtypicus* Werner 1931.

Hem examinat els dos exemplars adults citats per MALUQUER 1917a i b i considerem que ambdós pertanyen sense cap mena de dubte a la subespècie *subtypicus*, segons els criteris de MATEO *et al.* 1995.

Subordre *Amphisbaenia*:

- *Trogonophis wiegmanni*. = *Trogonophis wiegmanni wiegmanni* Kaup 1830.

Subordre *Ophidia*:

- *Zamenis hippocrepis*. = *Coluber hippocrepis hippocrepis*.

- *Coelopeltis monspessulana*. = *Malpolon monspessulanus monspessulanus* (Hermann 1804).

- *Macroprotodon cucullatus*. = *Macroprotodon cucullatus brevis* (Günther 1862) ? (o tal vegada *M. c. mauritanicus* Guichenot 1846).

No es conserva l'exemplar citat per MALUQUER 1917 a i b, no podem per tant determinar amb seguretat la subespècie. Aquesta determinació hauria estat molt interessant si tenim en compte que la localitat de captura és molt a prop dels límits de les àrees de distribució de *M. cucullatus brevis* i *M. cucullatus mauritanicus*. Per BUSACK & Mc COY 1990 aquest límit es situaria a l'alçada de la frontera algero-marroquina, mentre que WADE 1988 i BONS & GENIEZ 1996 consideren que el límit seria un xic més a l'Oest, a la vall del riu Muluia (=ouéd Moulouya). Segons ambdues opinions l'exemplar citat per MALUQUER 1917 a i b correspondria a la subespècie *M. c. brevis*. De tota manera aquest punt s'hauria de confirmar en noves prospeccions.

- *Tropidonotus viperinus* = *Natrix maura*.

AGRAÏMENTS

Agraïm a en Xavier Pascual i Torramadé, i a Eulàlia García cap de la Secció d'Herpetologia i conservadora del Departament de Vertebrats del Museu de Zoologia de Barcelona, respectivament, les facilitats a l'hora de revisar el material de la col·lecció. Volem agrair també molt especialment a en Francesc Uribe i Porta, antic director del Museu de Zoologia de Barcelona, l'aprovació del nostre projecte de col·laboració amb la secció d'herpetologia mitjançant la revisió sistemàtica dels exemplars d'amfibis i rèptils nordafricans del Museu, duta a terme entre els anys 1991-1993.

Malauradament la Divisió de Operaciones del Servicio Geográfico del Ejército (Madrid, Espanya) ens negà reiteradament l'autorització per adquirir o consultar a la cartoteca la cartografia antiga de la zona que fou sota protectorat espanyol, on tal vegada es podria precisar la ubicació exacta del campament militar de Tifasor.

REFERÈNCIES

- BONS, J. & GENIEZ, PH. (1995): Contribution to the systematics of the lizard *Acanthodactylus erythrurus* (Sauria: Lacertidae) in Morocco. *Herp. J.*, 5 (3): 271-280.
- BONS, J. & GENIEZ, PH. (1996): Amphibiens et reptiles du Maroc (Sahara occidental compris) Atlas biogéographique. *Asoc. Herp. Esp.* (Barcelona, Catalunya). 320 pp.
- BUSACK, S.D. & MC COY, C.J. (1990): Distribution, variation and biology of *Macroprotodon cucullatus* (Reptilia: Colubridae: Boiginae). *Ann. Carnegie Mus.*, 59 (4): 261-285.
- FADH, S. & PLEGUEZUELOS, J. M. (1996): Los reptiles del Rif (Norte de Marruecos), I: Quelonios, Saurios. *Rev. Española Herp.*, 10: 55-89.
- INSTITUT GÉOGRAPHIQUE NATIONAL (1968): "Carte Topographique du Maroc au 1:100.000: "Kebdam" Institut Géographique National (Paris, França). Mapa topogràfic a 1: 100.000.
- MALUQUER, J. (1917a): Sobre algunos reptiles de los alrededores de Melilla (Marruecos). *Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 17: 428-432.
- MALUQUER, J. (1917b): La secció herpetològica del Museu. *An. Junta Ciènc. Nat.* Barcelona, 2: 553-567.
- MALUQUER, J. (1918): La secció herpetològica en 1918. *An. Junta. Ciènc. Nat.* Barcelona. 3: 277-293.
- MATEO, J. A. (1991): Los anfibios y reptiles de Ceuta, Melilla, Chafarinas, Peñón de Velez de la Gomera, Peñón de Alhucemas e islotes. *Rev. Esp. Herp.*, 5: 37-41.
- MATEO, J. A., GENIEZ, PH. & BONS, J. (1995): Saurians of the genus *Chalcides* Laurenti 1768 (Reptilia, Scincidae) in Morocco. I. Review and distribution. *Rev. Esp. Herp.*, 9: 7-36.
- SERVICIO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO (1978): Cartografía militar de España a 1:50.000: "Melilla" 2024 (21/53). Servicio Geográfico del Ejército (Madrid, Espanya). Mapa topogràfic a 1: 50.000.
- U.S. ARMY CORPS OF ENGINEERS (1989): *Tactical Pilotage Charts* (TPC) at 1: 500.000: G-1 D" (Washington, Estats Units). Carta de navegació aèria a 1: 500.000.
- WADE, E. (1988): Intraspecific variation in the colubrid snake genus *Macroprotodon*. *Herp. J.*, 1 (6): 237-245.
- ZULUETA, A DE (1908): Nota sobre batracios y reptiles de Mogador, con descripción de la forma joven de *Saurodactylus mauritanicus* (Dum et Bibr). *Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 8: 450-456.
- ZULUETA, A DE (1909a): Nota sobre los reptiles de Melilla (Marruecos). *Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 9: 351-354.
- ZULUETA, A DE (1909b): Nota sobre los reptiles de Cabo Juby (N.W. Africa). *Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 9: 354-355.